

Uniwersytet Warszawski

Wydział Orientalistyczny

Zakład Turkologii i Ludów Azji Środkowej

mgr Agnieszka Karolina Erdoğan

nr albumu 268462

Autoreferat rozprawy doktorskiej pt.:

***“Analiza krytyczna i charakterystyka nurtu lokalnego
w klasycznej poezji tureckiej”***

Praca doktorska napisana pod kierunkiem:

dr. hab. Öztürka Emiroğlu, prof. UW

.....*A. Erdoğan*.....

mgr Agnieszka Karolina Erdoğan

Warszawa, luty 2024

Spis treści

Uzasadnienie wyboru tematu rozprawy	3
Przedstawienie celu naukowego i hipotez badawczych.....	5
Metodologia badań i materiał badawczy	6
Struktura pracy	8
Wyniki badań własnych	10
Znaczenie praktyczne i teoretyczne rozprawy doktorskiej	12

Uzasadnienie wyboru tematu rozprawy

Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest zjawisko lokalizacji (tur. *mahallileşme*) w klasycznej poezji tureckiej oraz jego rozwój i wpływ na trwałość, popularyzację i kształt tureckiej poezji dywanowej.

Poprzez termin *mahallileşme* rozumie się przenikanie elementów lokalnych do poezji. Zjawisko to można rozpatrywać zarówno na poziomie formalnym, językowym (stylistycznym), jak i rzeczowym (tematycznym). W obrębie formy regionalizacja przejawiała się w wykorzystywaniu form poetyckich charakterystycznych dla poezji ludowej. W warstwie językowej było to unikanie zapożyczeń z języków perskiego i arabskiego, posługiwanie się czystym językiem tureckim, oszczędność w stosowaniu środków stylistycznych, a w szczególności rozbudowanych metafor oraz włączanie do języka poezji sformułowań i zwrotów typowych dla mowy potocznej. Tematyka utworów powstających na gruncie regionalizacji obejmowała elementy z życia codziennego oraz wydarzenia o znaczeniu społecznym i historycznym.

Współcześnie wciąż toczą się dyskusje, których przedmiotem jest znaczenie i wartość literatury pałacowej. Wynika z nich, że istnieje wiele niespójności w postrzeganiu literatury dywanowej zarówno wśród literaturoznawców, jak i w społeczeństwie. Często pojawiają się zarzuty, dotyczące nieprzystawalności poezji dywanowej do rzeczywistości, jej oderwania od spraw społecznie istotnych oraz zawilości, a przez to niezrozumiałości języka, którym posługiwali się twórcy dywanowi. Te cechy poezji dywanowej miały doprowadzić do tego, że stawała się ona coraz bardziej hermetyczna, a grono jej odbiorców sukcesywnie się zmniejszało, aż w końcu ten rodzaj poezji przestał istnieć.

Założenie, że równolegle do innych nurtów i stylów w literaturze dywanowej, rozwijała się lokalizacja jest kontrargumentem do powyższych hipotez. Pierwsze badania i prace dotyczące nurtu lokalizacji pojawiły się w XIX wieku, a nowe opracowania dotyczące tej tematyki powstają po dzień dzisiejszy. Literaturoznawcy analizują twórczość poszczególnych poetów pod kątem występowania w nich elementów lokalnych lub poszukują wybranych elementów w twórczości różnych przedstawicieli poezji pałacowej. Brakuje natomiast holistycznych opracowań tego zagadnienia, które pozwoliłyby prześledzić, jak na przełomie wieków rozwijało się to zjawisko, czy zauważa się pewną ciągłość i trwałość jego występowania, a co za tym idzie, czy można je traktować jako nurt literacki czy jedynie jako krótkotrwałą tendencję, która nie wywarła większego wpływu na kształt poezji

dywanowej. Ponadto badacze zajmujący się dotychczas tym zagadnieniem, to głównie literaturoznawcy tureccy, zatem nie można wykluczyć, że formułowane hipotezy, prowadzone badania i wnioski z nich płynące, nie są pozbawione warstwy ideologicznej. Tym bardziej pożądane jest innowacyjne i obiektywne spojrzenie na przedmiotową problematykę.

Przedstawienie celu naukowego i hipotez badawczych

Celem podjętych badań było wykazanie, że lokalizacja w tureckiej literaturze klasycznej nie była zjawiskiem marginalnym i że nosi ona cechy nurtu literackiego. W toku przeprowadzonych badań próbowano dowieść, że obecność elementów regionalnych nie jest jedynie cechą twórczości wybranych poetów dywanowych, ale współlistnieje nieprzerwanie wraz z innymi nurtami i stylami charakterystycznymi dla klasycznej poezji tureckiej.

Dla zrealizowania głównego celu badawczego sformułowano następujące cele etapowe:

1. Scharakteryzowanie poezji dywanowej, przeanalizowanie jej kondycji i perspektywy w kontekście historycznym.
2. Przeanalizowanie zjawiska regionalizacji, jego źródeł i wpływu, jaki wywarło na postrzeganie poezji dywanowej.
3. Identyfikacja i omówienie elementów lokalnych w utworach poetów tworzących klasyczną poezję turecką w kolejnych stuleciach jej istnienia.
4. Udowodnienie, że zjawisko regionalizacji stworzyło nowe możliwości rozwoju poezji dywanowej, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom odbiorców.

Realizując poszczególne cele etapowe, próbowano znaleźć odpowiedź na pytanie, dlaczego zaistniała potrzeba zmienienia charakteru poezji dywanowej oraz jakie nowe elementy pojawiły się w poezji dywanowej wraz ze zjawiskiem regionalizacji. Analizując utwory wybranych poetów, szukano również odpowiedzi na to, w jaki sposób zjawisko lokalizacji (regionalizacji) przejawia się w ich twórczości i jakie możliwości tworzy.

Na potrzeby niniejszej rozprawy sformułowano następujące hipotezy badawcze:

1. Biorąc pod uwagę podstawowe zasady, jakie musi spełnić zjawisko literackie, żeby można było nazwać go nurtem, *mahallileşme* należy uznać za nurt literacki w literaturze osmańskiej.
2. Lokalizacja nie była zjawiskiem marginalnym, a elementy lokalne obecne są w twórczości klasycznych poetów tureckich, tworzących w kolejnych stuleciach.
3. Nurt lokalny stworzył dla ogarniętej stagnacją poezji dywanowej nowe możliwości rozwoju.
4. Nurt lokalny wpłynął na popularyzację literatury dywanowej, opóźniając jej schyłek.

Metodologia badań i materiał badawczy

Poszczególne cele badawcze zrealizowano wykorzystując metodę analizy i krytyki piśmiennictwa, nazywaną inaczej metodą analizy krytycznej, aby wykazać celowość oraz oryginalność podjętej tematyki, zanalizować, ocenić oraz zsyntetyzować aktualny stan wiedzy oraz ukazać podobieństwa i różnice w dotychczasowych teoriach dotyczących zjawiska *mahallileşme*, co pozwoliło na nadanie kierunku dyskusji naukowej. Dokonano także przeglądu systematycznego źródeł pierwotnych (artykułów naukowych, prezentujących wyniki oryginalnych spostrzeżeń, teorii i hipotez; utworów poetyckich poszczególnych autorów reprezentujących nurt lokalny) i wtórnych, dotyczącego tego zagadnienia. W celu porównania wybranych utworów – języka i stylu poetyckiego wykorzystanego przez twórcę – dokonano analizy translatorskiej.

W celu opracowania zagadnień teoretycznych i terminologicznych wykorzystano publikacje z zakresu literaturoznawstwa, teorii literatury, socjologii literatury i metodologii badań naukowych, ze szczególnym uwzględnieniem badań literaturowych m.in. *Teorie badań literackich* Z. Mitostek oraz *Literatura, teoria, metodologia* opracowanej pod redakcją D. Ulickiej oraz *Socjologia literatury. Antologia* pod redakcją G. Jankowicza i M. Tabaczyńskiego, a także artykuły naukowe *Metodologie i mody metodologiczne we współczesnej humanistyce (literaturoznawstwie)* S. Balbusa i *Pytania o przedmiot literaturoznawstwa* W. Boleckiego.

Problematyka przedmiotowej rozprawy wymagała dogłębnej analizy literatury z zakresu literatury tureckiej, ze szczególnym uwzględnieniem literatury dywanowej, jej charakterystyki, wpływów i perspektyw rozwoju. W związku z niewielką ilością publikacji w języku polskim związanych z literaturą turecką oraz całkowitym brakiem pozycji zajmujących się szerzej zjawiskiem regionalizacji, przeprowadzając analizę literatury oparto się na opracowaniach w języku tureckim, które wymienione zostały w rozdziale poświęconym przeglądowi literatury przedmiotu.

Część merytoryczną opracowano na podstawie badań przeprowadzonych z wykorzystaniem tekstów źródłowych – utworów lub fragmentów utworów wybranych poetów literatury klasycznej, tworzących od XV aż do XVIII wieku: Necâtię Beya, Bâkîęgo, Ravzîęgo, Nev’i-zâde Atâyîęgo, Şeyhülislama Yahyi, Sâbita, Nedîma, Subhizâde Feyzîęgo, Sünbülzâde Vehbîęgo w języku osmańskim oraz, o ile było to możliwe, ich opracowań na współczesny język turecki.

W rozprawie autorka zamieściła również własne przekłady omawianych fragmentów utworów poetyckich oraz tłumaczenia tekstów źródłowych, wykorzystanych na potrzeby przeprowadzonych badań.

Struktura pracy

W przedmiotowej rozprawie doktorskiej wyróżnić można części metodologiczną i merytoryczną. Część metodologiczna zawiera dwa rozdziały. W pierwszym z nich scharakteryzowano problem badawczy: przedstawiono uzasadnienie wyboru tematyki i aktualny stan wiedzy. W tym celu dokonano przeglądu literatury przedmiotu, uwzględniając pozycje literatury dotyczące zarówno historii literatury tureckiej oraz poezji dywanowej w ich aspekcie ogólnym, jak również szczegółowych opracowań i publikacji naukowych dotyczących bezpośrednio omawianego zjawiska. Przewidywane założenia teoretyczne i terminologiczne, stanowiące punkt wyjścia prowadzonych badań.

Drugi rozdział poświęcony został omówieniu metodologii badań: przedstawiono cel główny oraz cele etapowe prowadzonych badań oraz zastosowane metody badawcze. Sformułowano także pytania i hipotezy badawcze, określono materiały badawcze, a także określono ogólne i szczegółowe założenia badań własnych.

Część merytoryczna składa się z pięciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym dokonano przeglądu i charakterystyki stylów i nurtów, występujących w klasycznej literaturze tureckiej: stylu klasycznego (*Klasik Üslup*), stylu indyjskiego (*Sebki-i Hindi*), stylu dydaktycznego (*Hikemî Tarz*), ruchu propagującego prosty język turecki (*Türki-i Basit*) oraz nurtu lokalnego (*Mahallileşme*).

Następne trzy rozdziały poświęcone zostały analizie fragmentów utworów wybranych poetów dywanowych, tworzących w kolejnych stuleciach, pod kątem występowania w nich elementów lokalnych. W pierwszym z nich omówiono twórczość przedstawicieli nurtu lokalnego tworzących w XV i XVI wieku: Necâtiiego Beya, Bâkîiego oraz Ravzîiego. W dalszym rozdziale przeanalizowano utwory XVII-wiecznych przedstawicieli nurtu lokalnego: Nev'i-zâde Atâyîiego, Şeyhülislama Yahyi, Sâbita. Natomiast w ostatnim z nich skupiono się na występowaniu elementów lokalnych w utworach XVIII-wiecznych twórców: Nedîma, Subhizâde Feyzîiego oraz Sünbülzâde Vehbîiego.

Część merytoryczna zakończona została rozdziałem, w którym po krótko ukazano postrzeganie literatury dywanowej przez współczesne społeczeństwo, opierając się na wynikach badań przeprowadzonych przez Alego Aksita i Mustafy Arslana.

Wyniki przeprowadzonych badań oraz znaczenie praktyczne i teoretyczne przedmiotowej rozprawy doktorskiej przedstawiono w ostatnim rozdziale pracy.

Rozprawę kończy bibliografia, w której wymieniono opracowania naukowe, publikacje i artykuły, a także zasoby internetowe wykorzystane na potrzeby przeprowadzonych badań.

Wyniki badań własnych

Na przełomie wieków społeczeństwo osmańskie i jego wymiar socjokulturowy kształtowały trzy główne grupy czynników: elementy tureckie, muzułmańskie i lokalne. Elementy te ukształtowały społeczeństwo osmańskie – jego styl życia, kulturę i sztukę, a co za tym idzie, również literaturę. Zgodnie z opinią wielu badaczy literatury, elementy religijne i lokalne, postrzegane jako źródło literatury i sztuk pięknych, wywierają największy wpływ na literaturę klasyczną¹. Natomiast ze względu na tematykę niniejszej rozprawy, największą uwagę skupiono na elementach lokalnych, pełniących bardzo ważną rolę w kształtowaniu świadomości społecznej w wieloreligijnym, wielokulturowym i zróżnicowanym językowo Imperium Osmańskim.

W wyniku przeprowadzonych badań dowiedziono, że zjawisko lokalizacji posiada niezbędne cechy, aby można było określić je mianem nurtu literackiego. Dodatkowo analiza teksów źródłowych wykazała, że lokalizacja nie była zjawiskiem marginalnym. Cechy stylu lokalnego widoczne są w utworach poetów, tworzących w kolejnych stuleciach (począwszy od XV wieku, aż do końca istnienia literatury dywanowej). Co więcej, nurt regionalizacji w znaczący sposób poszerzył tematykę literatury dywanowej, a niezauważane wcześniej proste zagadnienia potraktowano z wielką odwagą. Pod wpływem lokalizacji historiografowie zaczęli opatrywać datami opisywane przez siebie wydarzenia. Dawna, tradycyjna literatura zyskała bardziej realistyczny wymiar, ponieważ twórcy nurtu lokalizacji odwrócili swoją uwagę od tematów abstrakcyjnych, zwracając się ku społeczeństwu i życiu samemu w sobie. Wszystko, co dotyczyło człowieka i jego doświadczeń, zarówno tych metafizycznych, jak i ziemskich, cielesnych mogło stać się przedmiotem wiersza. Właściwie, jak zaznaczono wyżej, człowiek, a mówiąc ogólniej społeczeństwo zawsze byli obecni w literaturze dywanowej. Jednak poeci nawiązywali do nich pośrednio poprzez właściwe sobie metafory. Wraz z rozwinięciem się lokalizacji, podniesiono zasłonę oddzielającą literaturę i człowieka, a życie ludzkie zaczęto opisywać z całą jego nagością². Włączenie do repertuaru tematów literatury klasycznej elementów codziennych, zwyczajnych, a nawet obscenicznych było ważnym skutkiem lokalizacji.

Wielokulturowe życie społeczne na obszarach Imperium Osmańskiego stało się ważnym źródłem i materiałem dla tureckiej literatury klasycznej. Poezja pałacowa, powstała

¹ F. Köprülü, *Türk Edebiyatının Menşei*, Edebiyat Araştırmaları, TTK Yayını, Ankara 1999, s. 52.

² M. Arslan, *Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhizâde Feyzî'nin Hamsesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 43.

na gruncie kultury turecko-muzułmańskiej, oprócz wartości kulturowych, estetycznych, religijnych, mistycznych i filozoficznych, zawiera także – równie istotne – elementy lokalne. Być może właśnie dlatego okazała się tak żywotna i trwała, a wiele jej aspektów także obecnie jest przedmiotem zagorzałych dyskusji. Wykorzystując elementy tureckie, muzułmańskie i lokalne poeci dywanowi tworzyli poezję klasyczną, w prawdziwym znaczeniu tego słowa. To właśnie dzięki tym klasycznym utworom, poeci dywanowi stworzyli literaturę prawdziwie osmańską, opisującą wierzenia, przekonania, miłości, tęsknoty, radości i cierpienia społeczeństwa, w którym żyli.

Znaczenie praktyczne i teoretyczne rozprawy doktorskiej

Odkąd wykształciła się turecka literatura klasyczna, aż do czasów obecnych, wielu badaczy często wysuwa błędne wnioski dotyczące literatury dywanowej, gdyż w swoich analizach nie biorą pod uwagę życia społecznego i kondycji sztuki w epoce, w której tworzył dany autor oraz jego związków z nimi, a grupa znajdująca się w mniejszości, stara się przeciwstawić im swoje odmienne stanowisko. Zarzuty dotyczą najczęściej formy i autentyczności literatury dywanowej. Krytykujący formę, mówią o nadmiernym wykorzystywaniu obcego słownictwa, w kwestii autentyczności natomiast potępiają literaturę klasyczną za zbytne nawiązania do kultur arabskiej i perskiej, a w rezultacie nieprzystawalność i oderwanie od codzienności.

Szczególnie w ostatnich latach przeprowadzono wiele badań naukowych nad literaturą klasyczną, których tezy sprzeciwiają się tej krytyce. W badaniach tych dużą wagę przyłożono do wpływu na literaturę pałacową wspomnianych wyżej trzech głównych czynników. Badania te, do których należy także analiza przeprowadzona na potrzeby niniejszej rozprawy, wykazały, że wbrew istniejącemu przekonaniu, poeci klasycyści zarówno pod względem stosowanego języka, jak i treści nie pozostawali w oderwaniu od społeczeństwa. Klasyczna literatura osmańska zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio odzwierciedla społeczeństwo osmańskie. Znajomość polityki i życia społecznego w państwie osmańskim są zasadnicze w pracach, których przedmiotem jest analiza i interpretacja dawnej literatury. Jeśli fakt ten nie zostanie zaakceptowany i wdrożony w praktykę badań, literatura dywanowa, obejmująca najdłuższy okres w historii literatury tureckiej, nadal będzie postrzegana jako oderwana od społeczeństwa. Tymczasem to nie literatura dywanowa, a jej badacze są dalecy od życia społecznego i idei tamtego okresu.